

Andrei Saharov venäläisen intelligentsijan tradition symbolina

VESA KEKÄLE

ABSTRACT
Andrei Sakharov as a
Symbol of the Tradition
of the Russian
Intelligentsia

This article deals with the death of the famous Soviet Nobel Prize laureate and previous dissident Andrei Sakharov, who died in December 1989. For the so called radicals in the Soviet Union Sakharov represented the tradition of the 19th century Russian intelligentsia and, in fact, Russia in general. Interpreted against the background of the dual model in the dynamics of Russian culture, developed by Ju. M. Lotman and B. A. Uspenskij, this means that the Perestrojka includes a tendency to regenerate archaic, »old» forms of the Russian culture.

Akateemikko, Neuvostoliiton kansanedustajien kongressin jäsen Andrei Saharov kuoli 14. joulukuuta 1989 Moskovassa. Hautaan häntä saattelivat kymmenet tuhannet ihmiset. Jotkut heistä heiluttivat julistetta, jossa luki »Saharov on kansan mieli, kunnia ja omatunto»¹. Lenin oli aikoinaan todennut, että puolue oli kansan mieli, kunnia ja omatunto. Surujuhlan julistetekstissä »puolue» oli saanut väistyä, ja se oli korvattu »Saharovilla», joka oli laitettu representoimaan kansaa. Kansa tarkoitti tässä tapauksessa sitä poliittista ryhmittymää, jota Neuvostoliitossa on perestroikaksi nimitettynä aikakautena kutsuttu radikaaleiksi.

Saharov oli radikaalien johtohahmoja, ja sen jälkeen kun hän oli kuollut, radikaalit tekivät hänestä symbolinsa. Seuraavassa tarkastelen yhtä ulottuvuutta siitä, minkä merkki Saharov kannattajilleen oli: mitä hän heille representoi.

Analyysin lähtökohtana on erottelu yksityisen ja julkisen Saharovin välillä, mikä tarkoittaa, että Saharovin kuoleman yhteydessä hänestä saatettiin tuottaa tulkintoja, joihin hän itse ei välttä-

mättä olisi yhtynyt. En ole kiinnostunut niinkään siitä, millainen Saharov »todella» oli, kuin siitä, mitä hänen kuviteltiin edustavan, siis julkisesta Saharovista.

Esimerkiksi hautajaissaattueessa kannettu Saharovin kuva ei ole vain valokuva yksityishenkilö Andrei Dmitrijevitš Saharovista, vaan se edustaa häntä, kohdettaan, myös jonakin muuna kuin vain pelkästään kohteena (representation-as). Nelson Goodmanin käsitteitä soveltaen saattueessa ylös nostettu Saharovin kuva ei ole vain Saharovia denotoiva, »luonnollinen» kuva (picture of a man) vaan myös konventionaalinen, symbolinen kuva (man-picture). Saharov onkin myös »Saharov».²

Sen jälkeen, kun on tullut ilmi se, mitä Saharov kuolemaansa liittyvissä tapahtumissa kannattajilleen representoi, pyrin arvioimaan sitä, mikä suhde man-picture »Saharovilla» oli Juri Lotmanin ja Boris Uspenskin malliin Venäjän kulttuurin syvärakenteen dynamiikasta, ennen kaikkea Lotmanin ja Uspenskin konstruoimaan »vanhaan».

² Vrt. Goodman 1985, 21—31. Vrt. myös Lotman 1989, 12—15.

¹ Times 19. 12. 1989.

»Saharovin» rakentuminen metaforien³ kautta

Saharovin kuoltua saapui moskovalaisia hänen asuntonsa edustalle ja asetti suurikokoisen vainajaa esittävän valokuvan nojalleen talon ulkoseinää vasten. Valokuvan eteen he sijoittivat sytytettyjä kynttilöitä.⁴ Myös Saharovin työpaikan, Neuvostoliiton tiedeakatemian ovelle ilmestyi hänen kuvansa.⁵ Saharovin muistotilaisuudessa Moskovan nuorisopalatsissa paloivat kynttilät.

Saharovin valokuvan ja kynttilöiden yhdistämisellä oli ortodoksinen sisältö, sillä myös ortodoksisessa jumalanpalveluksessa ikonien edessä palavat kynttilät.⁶ Nuorisopalatsin muistotilaisuudessa ulkomaisten lehtien kirjeenvaihtajat kiinnittävät huomiota siihen, että Saharov makasi avonaisessa arkussa; tapa on ortodoksinen.⁷

Asetelmaltaan Saharovin hautajaiskulkue muistutti ortodoksisista ristisaattoa. Ristisaaton kärjessä kannetaan ikoneita, kuvia kirkon pyhäksi julistamista ihmisistä ja heidän vaiheistaan⁸, kun puolestaan Saharovin hautajaiskulkueen kärjessä kannettiin hänen kuvaansa, Saharov-ikonina⁹.

Ortodoksisuudessa ikoni on välittäjä näkyväisen ja näkymättömän todellisuuden välillä. Ikonilla, joka on ainetta, on symbolinen tehtävä, sillä se viittaa itsensä ulkopuolelle, »Jumalan valtakuntaan». »Hengen läsnäolo ilmenee ihmiselle aineen välityksellä.»¹⁰ Mitä ilmenee radikaaleille Saharovin valokuvasta, Saharov-ikonista? Mitä

³ Lotmanin mukaan metafora on yksi semanttisen troopin eli retorisen kielikuvan peruslaji. »Troopin» hän ymmärtää Tomaševskiin viitaten 'sanan perusmerkityksen muuttamisen keinoiksi'. Retoristen kielikuvien tuottaminen tapahtuu analogisesti, niin että kun yhdestä systeemistä yritetään siirtää merkitystä toiseen systeemiin semanttisen käännöksen avulla, käännös on vain likimääräinen, ei »yksi yhteen». Vaikka samankaltaisuus ei ole yksi yhteen — esimerkiksi kun kuvaa luonnehditaan sanoilla — se on kuitenkin ymmärtämisen kannalta riittävä, adekvaatti. Retorisia kielikuvia luotaessa semanttinen käännös tehdään korvaamalla. Kun tuotetaan metafora, korvaaminen tapahtuu samankaltaisuuden mukaan. Näin lause »Saharov on pyhimys» sisältää metaforan, jolla on kuvanomainen merkitys. Ks. Lotman 1989, 266—271.

⁴ Guardian 16. 12. 1989 ja Dagens Nyheter 17. 12. 1989.

⁵ Helsingin Sanomat 16. 12. 1989.

⁶ Ks. Ehto- ja aamupalvelus juhla- ja arkipäivinä, 235—236.

⁷ International Herald Tribune 18. 12. 1989.

⁸ Sidoroff 1988, 58—63.

⁹ Ks. esim. Times 19. 12. 1989.

¹⁰ Sidoroff, 40. Lotmanin mukaan ikoni on metafora. »Ikoni — on jumaluuden aineettoman ja ilmaistavaksi mahdotoman olemuksen aineellinen ja ilmaistu merkki.» Lotman 1989, 274.

se symboloi, ts. mihin yleiseen, abstraktiin se viittaa?

Runoilija Jevgeni Jevtušenko, josta 1950-luvulla tuli kuuluisa stalinismia arvostelleiden runojensa johdosta ja joka oli kansanedustajien kongressissa samassa ns. alueiden välisessä ryhmässä kuin Saharov, piti puheen tämän siunaustilaisuudessa Lužnikistadionilla, jossa radikaalit usein ovat pitäneet joukkokokouksia, vierellään samaan ryhmään kuulunut Boris Jeltsin. Jevtušenko sanoi, että Saharov edusti parasta osaa venäläisen intelligentsijan traditiosta.¹¹ Hautajaisen jälkeen julkaistussa muistokirjoituksessa Jevtušenko vertasi Saharovia Dostojevskiin, Tolstoiin ja Tšehoviin.¹²

Kuoleman jälkeen muistokirjoituksissa Saharovia luonnehdittiin usein »Venäjän moraaliseksi omaksitunnoksi».¹³ Niissä viitattiin Uuteen testamenttiin ja annettiin ymmärtää, että Saharov oli toiminut siinä opetetun moraalin mukaisesti.¹⁴

Vastarinta, jota Saharov oli NKP:n valtarakenteeseen kohdistanut, oli ollut väkivallatonta; häntä verrattiinkin Mahatma Gandhiin ja Martin Luther Kingiin¹⁵, mutta enemmistöissä luonnehdinnoista Saharov kytkettiin venäläisyyteen. Niin hän itsekin teki.

Kun Saharov ulkomaanmatkallaan Pariisissa joulukuussa 1988 piti lehdistötilaisuuden, hänen mukanaan oli virkailijoita valtion turvallisuuskomiteasta KGB:stä. Joka kerran kun »Andrej Dmitrijevitsš sanoi totuuden, miehet punastuivat raivosta», mutta joutuivat »näyttelemään ystävällisyyden komediaa». Venäläinen emigrantti kysyi Saharovilta, mistä tämä oli oppinut kärsivällisyyden, jolla turvallisuusmiehiin suhtautui.

»— Venäjältä, hän hiljaisella äänellä vastasi.»¹⁶

Siunaustilaisuudessa ja muistokirjoituksissa Saharovia sanottiin vanhurskaaksi, profeetaksi ja pyhimykseksi. Hänen asettamisensa kotiarestiin Gorkiin¹⁷ tulkittiin profeetan karkottamiseksi

¹¹ International Herald Tribune 19. 12. 1989 ja Svenska Dagbladet 19. 12. 1989. Hautajaisissa puhui myös kaksi papia.

¹² Ogonjok 52/1989.

¹³ Esim. Moskovskie Novosti 17. 12. 1989, Literaturnaja Gazeta 20. 12. 1989 ja Sobesednik 51/1989.

¹⁴ Ks. Ogonjok 52/1989 ja Russkaja Mysl' 22. 12. 1989.

¹⁵ Pravda 19. 12. 1989.

¹⁶ Russkaja Mysl' 22. 12. 1989.

¹⁷ Saharov karkotettiin Gorkiin tammikuussa 1980 sen jälkeen, kun hän oli kritisoinut puna-armeijan joukkojen lähettämistä Afganistaniin. Kaupunki nimettiin uudelleen bolše-

hänen kotikaupungistaan. Profeetta Saharov karkotettiin radikaalien mielestä siksi, että hän toi julki totuuden.¹⁸

Saharovin muistokirjoituksista rakentui hänen hagiografiansa¹⁹, joka muodoltaan muistutti Athanasios Suuren kirjoittamaa Antonios Suuren elämäkertaa. Antonios Suuren elämäkerta on ortodoksisen hagiografian-kirjallisuuden klassikko ja esikuva.

Antonios Suuri, joka eli 200-luvulla, torjui maailmalliset houkutukset, vaikka ne olisivat olleet hänen ulottuvillaan.²⁰ Saharov puolestaan nautti vielä 1960-luvulla Neuvostoliiton yläluokan eli nomenklatuuran elämäntavan eduista, mutta uhrasi ne toisinajattelijaksi ryhtymisensä tähden ja elikin sittemmin vaatimattomassa asunnossa Moskovassa. Muisteltiin, että hän jonotti kaupoissa samalla tavalla kuin muutkin moskovalaiset. Tässä kiinnitettiin huomiota siihen, että akteemikko Saharov käyttäytyi toisin, kuin hänen muodollinen asemansa olisi edellyttänyt, ei niin kuin akateemikon voisi Neuvostoliiton yhteiskunnan hierarkian mukaisesti kuvitella käyttäytyvän. Nöyryys on ominaisuus, johon viitattiin.²¹ Athanasios Suuri kirjoitti, että Antonios Suuri oli nöyrä, sävyisä ja anteeksiantavainen.²²

Sekä Antonios Suuren että Andrei Saharovin suhteet muihin ihmisiin kuvattiin muodoltaan samanlaisiksi. Antonios Suuri oli »sielujen lääkäri»²³, joka ohjasi, pelasti ja auttoi ihmisiä. Saharovista kirjoitettiin, että hän vietti suuren osan kotona viettämästään ajasta puhelimesta kuunnellen ihmisten ongelmia ja ettei hänen asuntonsa ovi ollut koskaan lukossa, vaan sinne saattoi mennä kuka tahansa keskustelemaan isännän tarjoaman teen äärelle.²⁴

vikkien valtaannousun jälkeen. Mutta eräässä muistokirjoituksessa siitä käytettiin sen vanhaa nimeä Nižni Novgorod. Sobesednik 51/1989.

¹⁸ Ks. Moskovskie Novosti 17. 12. 1989 ja Times 19. 12. 1989, jonka uutisen mukaan professori D. S. Lihatsov totesi Saharovin siunaustilaisuudessa: »Saharov oli profeetta sanan alkuperäisessä merkityksessä. Hän saarnasi, että tulevaisuus piti rakentaa moraalisen puhtauden periaatteelle. Muiden profettojen tavoin häntäkään ei ymmärretty, vaan hänet karkotettiin hänen omasta kaupungistaan.» D. S. Lihatsov on Neuvostoliiton tunnetuimpia keskiajan tutkijoita, joka Lotmanin ja Uspenskin mukaan on ansiokkaasti selvitelletty jäljempänä käsiteltävää jurodiviy-ilmiotä. Lotman & Uspenskij 1984, 36—39.

¹⁹ Hagiografia: pyhimyselämäkerta.

²⁰ Athanasios Suuri 1978, 19.

²¹ Ks. Moskovskie Novosti 17. 12. 1989.

²² Athanasios Suuri 1978, 66.

²³ Emt., 79—80.

²⁴ Moskovskie Novosti 17. 12. 1989. Vrt: »Tulkaa minun

Antonios Suuri »kävi taistelua harhaoppisia vastaan»²⁵ ja laati vetoomuksia maallisille hallitsijoille jotta nämä lopettaisivat kristittyjen vangitsemisen.²⁶ Jevtušenko muisteli, miten Saharov kerran 1970-luvulla oli pyytänyt häntä allekirjoittamaan vetoomuksen kuolemanrangaistuksen poistamisen puolesta.²⁷ Kun Saharov palasi Gorkista Moskovaan joulukuussa 1986, hänen ensimmäisiä vaatimuksiaan oli, että kaikki hänen poliittisiksi luokittelemansa vangit piti vapauttaa.²⁸ Ja vielä muutama tunti ennen kuolemaansa Saharov luovutti kansanedustajaverilleen nimelistan vangeista, jotka hänen mielestään olivat poliittisia.²⁹

Intelligentsijan teodikea-ongelma

Saharovin asemaa toisinajattelijana verrattiin Golgatalla olemiseen³⁰. Miellettiin, että Jeesuksen tavoin Saharovillakin oli ristinsä. Hän oli »tuskamme ilmaisija»³¹ ja »etsi Venäjälle pelastusta». »En saata lähteä pois kotimaastani; minun täytyy yrittää etsiä pelastusta tälle onnettomalle maalle», totesi Saharov itsekin.³²

Saharoville yritys pelastaa Venäjä oli hänen henkilökohtainen missionsa.

Hän uskoi, että venäläinen intelligentsija oli jotakin erityistä. Venäläiset intellektuellit uskovat, että he ovat erilaisia kuin muut intellektuellit: luovempia. Jo 1950-luvun alkupuolella Saharov oli sitä mieltä, ettei hän ollut ainoastaan tutkija, vaan joku joka on jotakin jaloa tarkoitusta varten, joku joka muuttaisi maailmaa paremmaksi. Se oli messiaanista.³³

tyköni, kaikki työtekevät ja raskaatut, niin minä annan teille levon. Ottakaa minun ikeeni päällenne ja oppikaa minusta, sillä minä olen hiljainen ja nöyrä sydämeltä; niin te löydätte levon sielulenne. Sillä minun ikeeni on sovelias, ja minun kuormani on keveä.» (Matt. 11: 28—30)

²⁵ Athanasios Suuri 1978, 67.

²⁶ Emt., 79.

²⁷ Ogonjok 52/1989.

²⁸ Literaturnaja Gazeta 20. 12. 1989.

²⁹ Iltalehti 24. 1. 1990.

³⁰ Nedelja 51/1989. Sanalla »Golgota» on Neuvostoliiton kieliyhteisössä myös voimakkaasti latautunut konnotaatio. Golgatan ja Ristiinnaulitsemisen erakkoluostaria Solovetskin saaristossa käytettiin vankileirinä 1920-luvun alussa Leninin johtaman terrorin aikana. Broido 1987, 97—98.

³¹ Sobesednik 51/1989.

³² Russkaja Mysl' 22. 12. 1989.

³³ Neuvostoliitosta 1970-luvulla karkotettu biologi ja toisinajattelija Žores Medvedev Guardianissa 16. 12. 1989. Saharov opiskeli 1940-luvulla Lebedevin fysiikan instituutissa Igor Tammin johdolla. Tamm oli »radikaali venäläinen intelligentti», jonka oppilaaksi Saharov itse hakeutui. Literaturnaja Gazeta 20. 12. 1989.

Se, mihin sitaatit viittaavat, on Venäjä, ei Neuvostoliitto. Sekä Saharov itse että hänen kannattajansa uskoivat hänen toteuttaneen Venäjään kohdistuvaa missiota. Yhdessä mielikuva missiosta, lähetystehtävästä, ja mielikuva Golgatasta loivat viittaussuhteen Jeesukseen. Sitä paitsi hänestä todettiin ortodoksisen pääsiäisliturgian sanoin: »Kuolemalla kuoleman voitti.»³⁴

Brežnevin, Andropovin ja Tšernenkon aikaista Neuvostoliittoa verrattiin Jeesuksen aikaiseen Roomaan. Metaforiensa kautta tekstit vihjasivat, että Neuvostoliiton hallitus sulkemalla Saharovin kotiarestiin, pakkoruokkimalla tätä ja käymällä tätä vastaan julkisuuskampanjaa teki Saharoville niin kuin roomalaiset Jeesukselle: Neuvostoliiton hallitusta syytettiin symbolisesti Saharovin ristiinnaulitsemisesta. »He tappavat meidät!» puuskahti Saharovin vaimo Jelena Bonner julkisesti vuonna 1984, jolloin sydänsairautta potenut Saharov oli nälkälakossa jotta Bonnerille olisi myönnetty lupa matkustaa Yhdysvaltoihin sairaalahoitoon ja perhettään tapaamaan.³⁵ Näin muistokirjoituksissa Saharovista tehtiin Kristus-reinkarnaatio³⁶.

Muistokirjoituksissa väitettiin, että ennen perestroikaa Saharov kävi Neuvostoliiton hallitusta vastaan kaksintaistelua.³⁷ Asetelma oli siis yksittäinen ihminen vastaan järjestelmä. Radikaalien mielestä Saharovin ominaisuus oli totuus ja järjestelmän ominaisuus valhe. Brežnevin ajan eli brežnevštšinan³⁸ järjestelmä, jonka purkamiseen perestroikassa³⁹ on pyritty, oli pitkälti stalinistinen järjestelmä. Sen valtarakenne oli Stalinin ajan perua, eikä brežnevštšinan aikana katsottu aiheelliseksi sitä muuttaa. Se säilytettiin. Stalin rehabilitoitiin — palautettiin hänen »hyvä nimensä»⁴⁰, joka Hruštševin aikana oli kokenut ar-

vonalennuksen — ja alettiin jälleen juhlia hänen virallista syntymäpäiväänsä 21. 12.⁴¹

Kun intelligentsijaan kuuluva Jevgeni Jevtšenko vertasi Saharovia Dostojevskiin, hän epäilemättä tiesi, millä tavalla intelligentsija tätä oli lukenut. Kun toisinajattelijat olivat lukeneet Dostojevskin teosta Karamazovin veljekset, he olivat nähneet teoksen suurinkvisiittorina Stalinin.⁴² Karamazovin veljesten suurinkvisiittoriluvussa Jeesus palaa maan päälle 1500-luvun Espanjaan, jossa hänet vangitaan ja hän joutuu katolisen kirkon inkvisitiotuomioistuimen kuulusteltavaksi. Kun Jeesus on vankityrmässä, hänen luokseen saapuu terroria toimeenpanemasta suurinkvisiittori, joka väittää, etteivät ihmiset halua vapautta.

»Vai oletko unohtanut, että rauhallisuus, jopa kuolemakin on ihmisille rakkaampaa kuin vapaa valinta hyvän ja pahan tietämisessä?» suurinkvisiittori kysyy.⁴³ »Viisitoista vuosisataa on tuo vapaus ollut kiusaamassa meitä, mutta nyt siitä on tehty loppu — ja se on tehty kerta kaikkiaan.»⁴⁴

Suurinkvisiittori toteaa, että ihmiset haluavat mieluummin leipää kuin vapautta valita hyvän ja pahan välillä uusitamentillisessa mielessä. Hänen edustamansa katolinen kirkko on pystyttänyt valheeseen perustuvan pelon ja auktoriteetin järjestelmän, joka pitää kapinoitsijat kurissa ja järjestyksen yllä. Jeesus ei sano suurinkvisiittorille mitään, vaan suutelee tätä.⁴⁵

Jeesuksen teko, suudelma, on merkki lähimmäisenrakkaudesta, josta Saharovia muistokirjoituksissa kiitettiin⁴⁶. Jälleen Saharov yhdistyi symbolisesti Jeesukseen.

³⁴ An End to Silence, 42—47. Puhutaan jopa uusstalinismista. Saharov ja muut toisinajattelijat vetosivat puolueeseen ennen 23. edustajakokousta vuonna 1966, jotta Stalinia ei olisi rehabilitoitu. Times 16. 12. 1989.

³⁵ Bonner 1986, 251.

³⁶ Venäjän historiassa tsaariin liitettiin mielikuva siitä, että hän oli Kristus-reinkarnaatio, sillä tsaariin ajateltiin olevan ei ihmisen vaan Jumalan luoma. Joissakin liturgisissa teksteissä »tsaari» signifioi 'Jumalaa'. Ks. Lotman & Uspenskij 1984, 259—263.

³⁷ Literaturnaja Gazeta 20. 12. 1989.

³⁸ Venäjän ja Neuvostoliiton historian ajanjaksoja kuvataan usein aikakauden johtajien nimistä tehdyillä johdannaisilla. Stalinin aikaa nimitetään usein stalinštšinaksi ja Hruštševin aikaa hruštševianaksi. Saman tavan mukaan nimitän aikaa, jolloin Brežnev oli maan johtajana (1964—1982) ja sitä jatkanutta Tšernenkon kautta (1984—1985) brežnevštšinaksi.

³⁹ Substantiivi perestroika tulee verbistä perestroit', joka tarkoittaa rakentaa uudelleen, muuttaa rakennetta tai muuttaa esim. sotilasosaston rivien järjestys.

⁴⁰ Glazov 1985, 103.

⁴¹ Dostojevski 1988, 363.

⁴² Dostojevski 1988, 358.

⁴³ Emt., 358—362 ja 370—375.

⁴⁴ Russkaja Mysl' 22. 12. 1989.

Stalinismin ongelma on ollut intelligentsijalle *teodikea*-ongelma. Se on pohtinut, mikä oli Staliin ajan puhdistusten, pakkokollektivisoinnin, suuren terrorin, toisen maailmansodan ja sodan jälkeisen terrorin metafysiinen tarkoitus: miksi kaikki tuo kärsimys. Vastausta, tai ainakin lievistystä, ongelmaan haettiin ortodoksisuudesta.⁴⁷

Ortodoksisuuteen on kuulunut Kristuksen toisen tuleamisen messiaaninen odotus. Mutta messianismilla on ollut myös poliittinen sisältönsä, sen pohtiminen, miten Venäjälle oikein käy ja mikä on sille maailmanhistoriassa varattu rooli. Niinpä Andrei Voznesenski totesi Kristus-reinkarnaatioksi representoidun Saharovin muistoksi kirjoittamassaan runossa: »Pelasta, Herra, tämä maa.»⁴⁸

Gorbatšov, Pilatus

Saharovin kuoleman yhteydessä muisteltiin tapahtumaa kansanedustajien kongressin ensimmäisestä istunnosta kesäkuussa 1989. Ennen istuntoa Saharov oli väittänyt, että puna-armeija oli Afganistanissa teloittanut omia sotilaitaan, ja vaatinut asian tutkimista.

Istuntoon saapui invalidisoitunut Afganistanin sodan veteraani, joka syytti Saharovia siitä, ettei tämä ollut patriootti. Saharov vastasi ymmärtävänsä veteraanin tunteet, mutta huomautti, hänen mielestään koko Afganistanin sota oli ollut Neuvostoliitolta virhe ja sen aloittaminen epäpatrioottinen teko. Nuoren veteraanin esiintyminen nostatti kongressisalissa raivon Saharovia kohtaan. Raivo välittyi television suorassa lähetyksessä kaikkialle Neuvostoliittoon.⁴⁹

Radikaalit tulkitsivat tapauksen NKP:n konservatiivien salajuoneksi, jolla yritettiin heikentää Saharovin ja radikaalien asemaa. Veteraanin väitteet olivatkin samantyyppisiä kuin ne, joita Neuvostoliiton lehdistä esitti Saharovista silloin, kun tämä oli karkotettuna Gorkiin ja yritti ottaa yhteyttä länsimaiden hallituksiin, jotta nämä olisivat painostaneet Neuvostoliiton hallitusta reformeihin.⁵⁰

Pravda kirjoitti 5. 5. 1984, että Saharovin näkälakko oli osa »Lännen taantumispiirien provo-

kaatiota», jolla yritettiin heikentää Neuvostoliiton kansainvälistä asemaa.

Ne, jotka vuodattavat krokotiilinkyyneleitä Saharovin »raskaan osan» tähden, jättävät mainitsematta, että kyyneleet valuvat sen ihmisen tähden, joka vetää lokaan kansansa, avoimesti lietsoo ydinsotaa käytäväksi omaa maataan vastaan ja joka esittää ihmistähälveksuvia ajatuksia.

Sekä Pravdan uutisessa, joka oli otsikoitu 'Provokaation tausta', että veteraanin esiintymisessä pyrittiin tuottamaan mielikuva, että Saharov oli epäilyttävä, venäläisessä tietoisuudessa hyvin myyttisenä näyttävä Lännessä⁵¹ asia mies. Herätettiin epäluuloa Saharovin tarkoitusperiä kohtaan.

Kansanedustajien kongressin istunnossa radikaali- ja reformistkansanedustajat kuuntelivat lamaantuneina Saharoviin kohdistettuja syytöksiä. Muistokirjoituksissa heidän suhtautumistaan Saharoviin verrattiin Pilatuksen suhtautumiseen Jeesukseen⁵². Pilatus-metafora kohdistui ennen muita Mihail Gorbatšoviin, joka johti istunnossa puhetta. »Hän ei puuttunut siihen, että Saharovia kivitettiin», huomautettiin erään radikaalin tapauksesta laatimassa arvioissa.⁵³ Kirjoittaja, kun hän käytti sanaa kivittäminen, arvioi tapausta raamatullisin termein ja viittasi Raamatun kertomuksiin, joissa ihmisiä kivitettiin kuoliaiksi. Edelleen kirjoittaja totesi, että ainut edustaja, joka Saharovia tuolloin puolusti ja joka oli sitä paitsi »materialisti», oli toiminut vaiston varaisesti kristillisen lähimmäisenrakkauden mukaisesti. Kyseinen materialisti ei, niin kuin Gorbatšovin annetaan ymmärtää tehneen kuvaannollisesti, pessyt Pilatuksen tavoin käsiään. Sen sijaan Gorbatšov oli veteraanin poistuttua istunut »vaieten kasvoillaan läpitunkematon ilme».⁵⁴

Radikaaleille Gorbatšovin käyttäytyminen istunnossa Pilatuksen tavoin oli merkki siitä, että tämä halusi pysytellä neutraalina radikaalien ja konservatiivien välisessä jyrkässä polarisaatios-

⁵¹ Ks. Nielsen 1987, 14—19. Venäjänkielissä teksteissä kulttuurinen ja poliittinen kokonaisuus länsi kirjoitetaan isol-la alkukirjaimella.

⁵² Nedelja 51/1989.

⁵³ Streljanyi 1989, 73. Kyseisessä arvioissa tapauksesta käytettiin nimityksiä »spektaakkeli», »näytelmä» ja »draama» ja epäiltiin, että sillä oli myös »ohjaajansa», ts. että spontaanilta vaikuttanut tapaus olikin ollut lavastettu ja että veteraanin suuttumusta kuvastavat eleet olivatkin olleet vain naamiaita.

⁵⁴ Streljanyi 1989, 73—75.

⁴⁷ Ks. Glazov 1985, 115—118. Teodikea-ongelman suhteesta politiikkaan vrt. myös Kolakowski 1961, 253—258.

⁴⁸ Literaturnaja Gazeta 20. 12. 1989.

⁴⁹ Neue Zürcher Zeitung 17.—18. 12. 1989, Nedelja 51/1989 ja Literaturnaja Gazeta 20. 12. 1989.

⁵⁰ Ks. myös Saharov 1985, 66—73.

sa. Tämän polarisaation olivat havainneet myös sekä Saharov että Jeltsin.⁵⁵

Saharovin kuolemaan liittyvissä tapahtumissa yhdistyivät venäläisen intelligentsijan traditio ja ortodoksinen traditio, joka on viimeisimpinä vuosikymmeninä voimistunut. Arvioidaan, että jopa 70 % Neuvostoliiton aikuisväestöstä kuuluu kirkkoon.⁵⁶ (Luvussa ovat tällöin mukana myös muut uskonnolliset ryhmittymät kuin ortodoksit.) Myös intelligentsija on enenevässä määrin uskonnollistunut ja hakeutunut ortodoksisuuteen ja venäläisyyteen.⁵⁷ Kaikki tämä manifestoitui Saharovin kuoleman yhteydessä, kun sadat tuhannet ihmiset osallistuivat seremonioihin⁵⁸, jotka olivat samar tulkaisesti uskonnollisia ja poliittisia.

Jurodivyi, kaksoiskäyttäytymisen harjoittaja

Eräässä muistikirjoituksessa Saharovia luonnehdittiin venäläisen *jurodivyi*-tradition jatkajaksi⁵⁹. Jurodivyi oli Kristuksen pyhä hullu, kuten keskiajalla sanottiin, ja hänen käyttäytymisensä vaikutti ulkopuolisesta kummalliselta, jopa mielipuoliselta. Ortodoksisessa kulttuurissa jurodivyin ajateltiin olevan pakanallinen, maaginen ja profaani.

Julkisesti jurodivyi käyttäytyi semiotisoivasti, ts. sille, joka ei ilmiötä tuntenut, hänen käyttäytymisellään oli merkkiluonne, joka signifioi, että hän oli vähämielinen eli idiootti. Mutta juridivyyillä oli heikkomielisyyden naamion takana myös toinen puolensa. Ollessaan yksin jurodivyi tavoitteli sisäistä pyhyttä.⁶⁰ Tällöin hän harjoitti Lotmanin tarkoittamaa autokommunikatiota.⁶¹

Jurodivyista muodostui venäläinen muunnelma hovinarrista, joka saattoi sanoa hallitsijalle sellaista, mitä kukaan muu ei voinut, sillä hän oli

vain jurodivyi, eikä jurodivyin puheilla ollut vallan tunnustamaa totuusarvoa.⁶²

Jurodivyin ja hallitsijan välinen suhde tulee ilmi Aleksandr Puškinin näytelmässä Boris Godunov. Tsaari Boris Godunovia vaivaa omatunto, sillä hän on tsaariksi päästäkseen murhauttanut edellisen tsaarin pojan Dimitrin. Kirkkoaukiolla Godunov kohtaa hullun (alkuperäistekstissä Puškin käyttää nimenomaan sanaa jurodivyi).

KANSA

Tsaari tulee!

(Tsaari saapuu kirkosta. Edellä kulkeva pajari jakaa almuja rahvaalle. Pajareita)

HULLU

Boris! Boris! Pojat on ilkeitä Nikolaille.

TSAARI

Mitä se itkee? Anna sille almu.

HULLU

Pienet pojat on ilkeitä Nikolaille. Käske tappaa ne, Boris, niinkuin tapatit pienen tsaarin.

PAJARIT

Häivy siitä, pelle! Köysiin ja pois!

TSAARI

Antaa sen olla. Rukoile minunkin puolestani. Nikolai parka. (Poistuu)

HULLU (huutaa perään)

En rukoile! En rukoile! Ei saa rukoilla tsaari Herodeksen puolesta, jumalanäiti ei anna!⁶³

Ainakin 1800-luvulla venäläisessä intelligent-sijassa oli niitä, jotka omaksuivat jurodivyi-käyttäytymisstrategian suhteessa hallitsijaan. Intelligentti näytteli julkisesti heikkomielistä jotta olisi saanut turvatuksi työskentelymahdollisuutensa ja jottei olisi joutunut tsaarin epäsuosioon. Modest Musorgski, joka sävelsi Boris Godunovin oopperaksi, sovelsi jurodivyi-strategiaa. Dmitri Šoštakovitš pitikin häntä »Venäjän kaikkien aikojen suurimpana jurodivyina»⁶⁴. Šoštakovitš itse käyttäytyi julkisuudessa kuin jurodivyi.⁶⁵

Šoštakovitš, johon Stalin kohdistutti kaksi voimakasta painostuskampanjaa⁶⁶, käyttäytyi tarvittaessa myös asiallisesti, sillä tavoin kuin ns. normaalilta neuvostokansalaiselta edellytettiin kun hän harvoilla ulkomaanmatkoillaan luki viralli-

⁵⁵ Ks. Nedelja 51/1989 ja Moskovskie Novosti 14. 1. 1990.

⁵⁶ Dunlop 1989, 104.

⁵⁷ Ema., 102. 1960-luvulla mm. fysiologi Pavlov ja lentokonesunnittelija Tupolev kokivat uskonnollisen herätyksen. Glazov 1985, 119.

⁵⁸ Mielenosoituksia Saharovin muistoksi järjestettiin ainakin Kiovassa, Harkovissa, Vinitassa, Tšernigovissa, Jerevanissa, Tallinnassa, Vorkutassa, Novosibirskissä, Leningradissa, Tšeljabinskissa, Magadanissa ja Vilnassa. Russkaja Mysl' 22. 12. 1989.

⁵⁹ Ogonjok 52/1989. Andrei Tarkovski, jolle Venäjän traditio oli tärkeä, sijoitti viimeiseksi jääneeseen elokuvaansa Uhri (vuodelta 1986) yhdeksi keskeiseksi roolihahmoksi jurodivyyn. Tarkovski 1989, 269.

⁶⁰ Lotman & Uspenskij 1984, 46—50; ks. myös Soviet Semiotics 1977, 140—141.

⁶¹ Ks. Soviet Semiotics 1977, 99—101.

⁶² Vrt. emt., 128—130.

⁶³ Puškin 1984, 43.

⁶⁴ Šoštakovitšin muistelmat 1980, 274.

⁶⁵ Emt., 8—9, ja Glazov 1985, 144—145.

⁶⁶ Šoštakovitšin muistelmat 1980, 19—29.

sisä tilaisuuksissa NKP:n julkilausumia niin kuin olisi niihin uskonut.⁶⁷

Jurodivyi-käyttäytyminen on Stalinin ja brežnevštšian aikana harjoitettua kaksoiskäyttäytymistä (behavioral bilinguism),⁶⁸ joka oli sitä, että julkisissa tai virallisissa yhteyksissä salattiin, mitä yksityisesti tehtiin tai ajateltiin; kaksoiskäyttäytymistä harjoittava intelligentti saattoi virallisesti innokkaasti kannattaa puoluetta, mutta yksityisesti miettiä kiihkeästi esim. sitä, merkisivätkö vuoden 1917 tapahtumat Venäjälle suunnaton tragediaa.⁶⁹

Muistokirjoituksissa kerrottiin, että Saharovin vastustajat suhtautuivat häneen niin kuin hän olisi ollut käytännön politiikasta mitään ymmärtämätön »huono prgmaatikko», hieman huvittava »huono oraattori»⁷⁰ sorakielisyytensä tähden ja kaiken kaikkiaan naiivi, siis idiootti, siis jurodivyi. Sitä paitsi jo brežnevštšinan aikana Neuvostoliiton lehdistö nimitti Saharovia avoimesti jurodivyiksi⁷¹. Viittaus perustui edellä mainitulle periaatteelle, ettei jurodivyin puheilla ollut totuusarvoa. Väittämällä, että Saharov oli jurodivyi, väitettiin ettei maailmassa vallinnut sellaisia asiaintiloja kuin Saharov väitti. Viittaussuhteen avulla Saharovin kirjoitukset ja lausunnot yritettiin yhdistää absurdiuteen ja hulluuteen.

Saharov tulkittiin myös muuksi kuin jurodivyiksi. Muistokirjoituksissa kiiteltiin hänen rehellisyyttään ja vilpittömyyttään. »Hän oli avoin, suora ja vilpitön ihminen», totesi Gorbatšov kaksi päivää ennen kuoleman jälkeen julkaistuissa lyhyissä muistosanoissaan.⁷² »Hän ei ollut mikään poliittinen juonittelija, vaan ihminen, jolla oli omat vakaumuksensa ja joka ilmaisi ne avoimesti ja suoraan», Gorbatšov luonnehti Saharo-

via ulkomaisille kirjeenvaihtajille.⁷³ Näitten sitaattien perusteella Saharov ei näyttäytykään sellaisena, joka pitäisi kasvoillaan julkista, yksityisestä eroavaa naamiota. Näin Saharovista annettiin erilaisia, keskenään ristiriitaisia tulkintoja: hänen kasvoilleen sovitettiin erilaisia naamioita.

Intelligentsijan löytämä »vanha»

Koska Saharov liitettiin jurodivyi-ilmiöön, hänet yhdistettiin 1800-luvun venäläiseen intelligentsijaan, jonka tradition jatkajana esimerkiksi Šoštakovitš itseään piti. 1800-luvun intelligentsijan suhde autarkkiseen tsaariin, valtioon ja valtaan oli erilainen kuin 1900-luvun neuvostointelligentsijan suhde puolueeseen, puolueen johtamaan valtioon ja valtaan. Neuvostointelligentsija on ollut integroitu stalinistiseen valtarakenteeseen. Neuvostoliitossa intelligentsijaan on luettu suurin piirtein kaikki pitkälle koulutetut⁷⁴, ja intelligentsijan tehtävän voi luonnehtia teknokraattiseksi: jouduttaa ns. tieteellis-teknistä vallankumousta⁷⁵.

1800-luvun venäläinen intelligentsija koki missiokseen suhtautua kriittisesti sekä valtioon että kirkkoon ja piti itseään niistä irrallisena. Intelligentsija yhdisti itsensä (ajatuksissaan) ensin kansallisromanttisessa vaiheessaan kansan abstraktioon, sitten sosialistisen vallankumouksellisuuden vaiheessaan työväenluokan abstraktioon.⁷⁶ Asetelma oli siis valtio vastaan intelligentsija.

Kun Neuvostoliitossa 1960-luvulla alkoi toimia intelligenttien toisinajattelijoiden liike, sen suhde puolueeseen muodostui samantyyppiseksi kuin 1800-luvun intelligentsijan suhde valtioon, sillä toisinajattelijat arvostelivat puoluetta, joskin hienovaraisesti. Suhde ei enää ollutkaan neuvostointelligentsijan tapaan lojaalisuus- vaan konfrontaatio-suhde. Kun intelligentsija — eikä siitä vain se osa, joka brežnevštšinan aikana ilmoittautui julkitoisinajattelijoina — viime vuosikymmeninä on uppoutunut Venäjän kulttuurin historiaan⁷⁷, tämä intelligentsijan ja puolueen

⁶⁷ »Ja ne, jotka ovat säilyneet hengissä, ovat tavattoman tyhmiä. Sen vuoksi he ovat varmaan säilyneetkin hengissä. Tai tekeytyneet tyhmiiksi. Sekin auttaa.

Älä koskaan usko, että ympärilläsi on pelkkiä idiootteja. Se on todennäköisesti pelkkää naamaria. Keino säilyä hengissä. Ja säilyttää sen avulla minimaalinen säädyllyisyys.» Šoštakovitšin muistelmat 1980, 165—166 (alleiviivaus VK). Vrt. Soviet Semiotics 1977, 146—147. Brežnevštšinan aikana virallisten naamarien käyttö oli intelligentsijalle keino säilyttää suotuisa työpaikka ja keskimääräistä parempi elintaso.

⁶⁸ Ilmiöön kuuluvasta kahdesta eri järjestelmässä tapahtuvasta ajattelusta käytetään nimitystä kaksoisajattelu ja väitetään, että jopa Stalin sitä harjoitti. Glazov 1985, 11—13.

⁶⁹ Glazov 1985, 74—79.

⁷⁰ Moskovskie Novosti 17. 12. 1989. Ks. myös Nedelja 51/1989 ja Literaturnaja Gazeta 20. 12. 1989.

⁷¹ Glazov 1985, 224—225.

⁷² Moskovskie Novosti 17. 12. 1989.

⁷³ International Herald Tribune 17.—18. 12. 1989.

⁷⁴ Ks. Lane 1985, 150—155.

⁷⁵ Tällaisena näkee intelligentsijan tehtävän Mihail Gorbatšov. Ks. esim. Pravda 26. 11. 1989.

⁷⁶ Ks. Glazov, 73—74. Nahirny 1983, 7—12, ja Walicki 1988, esim. 70—74.

⁷⁷ Esimerkiksi Tarton ja Moskovan yliopiston semiootikkojen Venäjän kulttuurin historiaa koskeva tuotanto on laaja.

uusi suhde oli toisinajattelijoiden osalta tietoenkin valinta, ja se perustui venäläisyyden tradition omaksumiseen. Saharovin muistotilaisuuksissa liehuttiin tsaarin aikaisen Venäjän lippuja ja myös Kerenskin väliaikaisen hallituksen lippuja⁷⁸. Myös lokakuun vallankumouksen vuosipäivänä 7. marraskuuta 1989 järjestetyissä epävirallisissa mielenosoituksissa heilutettiin Venäjän lippuja ja julisteita, joissa luki »Kaikkien maiden proletarit, antakaa anteeksi» tai »Venäjän vallankumous, historiallinen tragedia.»⁷⁹ Joukkokokouksissa manifestoitui sama ilmiö kuin intelligentsijan aatteellisessa kehityksessä: paluu Venäjään.

Vastaus yksilöllisellä tasolla kysymykseen »Kuka minä olen?» tai yhteisöllisellä tasolla kysymykseen »Keitä me olemme?» eli identiteetti, joka Saharovin kuolemaan liittyvissä tapahtumissa tuli ilmi, oli venäläisyys, ei »neuvostoihmissyys»⁸⁰. Tapahtumien valossa »Venäjä» näyttäytyi romanttisena abstraktionä, eikä siihen muistettu liittyneen esimerkiksi sellaisia ominaisuuksia kuin autoritaarinen hallinto, salaisen poliisin urkintaverkosto tai russosentrismi. Mutta Venäjän mielikuvaan tukeutumalla osoitettiin epäluotamusta Neuvostoliitolle. Anekdootti Saharovin Pariisissa pitämästä tiedotustilaisuudesta on kuvaava.

Eräs toimittaja asetti hänelle kysymyksen: miksi venäläiset, joilla ennen oli hyvät suhteet armenialaisiin, nyt ovat näitä vastaan, vaikka armenialaiset ovat kristittyjä ja azerit muslimeja? Tähän saakka Andrei Dmitrijevits oli istunut hieman kumarassa ja väsyneesti mutta rauhallisesti vastaillut Gorbatšovin politiikkaa koskeviin loputtomilta tuntuviin kysymyksiin. Nyt hän suoristautui täyteen mittaansa. »Mitkä venäläiset?» hän kysyi hämmästyneenä. »No, ne jotka johtavat maata.» »Mitä venäläisiä ne nyt ovat. Jos tarkastelee ketkä ovat polityrossa, niin eiväthän ne mitään venäläisiä tai ukrainalaisia ole, sillä ei heillä ole kansallisuutta, vaan ideologia. Ja mitä kristinuskoon tulee, kyseisellä asialla ei ole ollut meidän maassamme olemassaolon oikeutta 70 vuoteen.»⁸¹

Venäjään tukeutuminen oli Lotmanin ja Uspenskin tarkoittamaa paluuta »vanhaan», tässä tapauksessa siihen, mikä vuoden 1917 mullistuksessa ja »uutta» luotaessa hylättiin. Venäjän historiassa on toistuvasti pintatasolla jyrkän katkoksen kautta hylätty »vanha» ja ryhdytty rakentamaan »uutta», tai hylätty »uusi» ja yritetty palata »vanhaan».⁸²

Aikakausi, jolloin yritetään kertakaikkista muutosta, on Lotmanille ja Uspenskille silloin yhteiskunnassa käynnissä olevien prosessien luonteen vuoksi eskatologinen. »Eskatologian» sanakirjamerkitys on 'oppi viimeisistä ajoista ja tapahtumista'. »Viimeisten aikojen» jälkeen tämä maailma loppuu ja rakennetaan parempi maailma tai, toista ilmausta käyttäen, esihistoria loppuu ja alkaa varsinainen historia. Eskatologiassa yhteiskunnassa ihmisten mieliala on samanlainen kuin Ilmari Kiannon 'Punaisen viivan' rakuraattorin innostamalla köyhälistöllä: kun yhden punaisen viivan vetää, kaikki muuttuu.

Venäjän kulttuurin syvärakenteessa se, mikä altistaa sen eskatologisuudelle, on taipumus polarisaatioon. Se tarkoittaa ilmapiiriä, jossa »joka ei ole minun kanssani, se on minua vastaan; ja joka ei ole minun kanssani kokoa, se hajottaa.» (Matt. 12: 30) Voi sanoa, että yksittäiselle venäläiselle ilmapiiri on näyttäytynyt erittäin voimakkaana objektiivisena faktana, joka on asettanut hänet, subjektin, ehdottomaan valintatilanteeseen.⁸³

Polarisaation juuret ovat keskiajan venäläisessä kulttuurissa⁸⁴, jossa pyhä ja profaani erotettiin

⁸² Ks. Lotman & Uspenskij 1984, 3—6. Nykyisin paluuta »vanhaan» edustaa venäläisen intelligentsijan piirissä vuonna 1974 Neuvostoliitosta karkotettu Nobel-kirjailija Aleksandr Solženitsyn, joka ihailee 1800-luvun alun slavofiileja sekä ns. vanhauskoisia. Vanhauskoiset on 1600-luvulta lähtien ortodoksisesta kirkosta erillään elänyt lahko, joka ei ole hyväksynyt kirkossa tuolloin toteutettuja reformeja. Slavofiilien tavoin Solženitsyn vieroksuu Länttä ja on sitä mieltä, että Lännellä on ollut turmiollinen vaikutus Venäjään, mikä on hänelle ilmennyt siinäkin, että Lännestä tuli Venäjälle marxilaisuus. Solženitsynin mielestä NKP:n hallitsemaa Neuvostoliittoa on pitänyt vallassaan paholainen, jota vastaan taistelemisen hän on ottanut missiokseen. Ks. Glazov 1985, 174—175.

⁸³ Vertaa »obiectus»: 'eteen asettaminen' ja »subiectus»: 'alapuolella oleva; alamainen'.

⁸⁴ Glazov esittää ajatuksen, että Stalin mullisti Neuvostoliiton rakenteeltaan tilaan, joka muistuttaa esipietarilaista barokin ajan Venäjää, niin että stalinistista Neuvostoliittoa ja esipietarilaista Venäjää on mahdollista tarkastella kuin sukulaiskieliä. Näin Stalinin luoma »uusi» olikin uutta vain pintatasoltaan, ja siinä oli myös »vanhaa».

⁷⁸ Russkaja Mysl' 22. 12. 1989 ja Guardian 19. 12. 1989.

⁷⁹ Helsingin Sanomat 8. 11. 1989.

⁸⁰ Voznesenski käytti muistorunossaan maastaan sanaa »Rus». Rus-nimitystä on käytetty siitä Venäjästä, joka oli ennen mongolivalloitusta ja jonka pääkaupunki oli Kiova, Venäjän kaupunkien äidiksi kutsuttu. Ks. Literaturnaja Gazeta 20. 12. 1989.

⁸¹ Russkaja Mysl' 22. 12. 1989.

yrkästi toisistaan. Pyhälle, Jumalalle tai häntä edustavalle tsaarille, piti omistautua ehdoitta (self-giving), eikä ollut takeita siitä, että antautuksellisuudestaan sai jotakin vastikkeeksi: tsaarin kanssa ei tingitty. Profaanin, kuten paholaisen tai vihollisen, kanssa voi tehdä sopimuksen, mutta sitä ei tarvinnut pitää, koska profaanin alueella tehdyt sopimukset eivät olleet sitovia.⁸⁵

Sen sijaan Lännessä oli keskiajalla pyhän ja profaanin välillä neutraali vyöhyke. Se oli Rooman valtakunnan legalistista ja pakanallista perua, ja sen olemassaolo merkitsi, että oli mahdollista neuvotella ja sovitella. Neuvotella ja vastavuoroisuuteen perustuvia sopimuksia oli mahdollista tehdä — kronikkojen kertomusten mukaan — sekä Jumalan että paholaisen tai kirkosta erillisten maallisten hallitsijoiden kanssa, ja ei Jumala eikä paholainen suuttunut vaikka olisi tehnyt sopimuksen kummankin kanssa, kunhan se koski eri asiaa ja osapuolet pitivät sanansa. Tulkinnoistakin oli mahdollista neuvotella. Lännessä siis sekä pyhien että sekulaarien tahojen kanssa tehdyt sopimukset olivat sitovia. Vaihtoehdot olivat »sekä — että», mihin liittyi se, että kun yhteiskunnassa tapahtui muutoksia, niiden ei koettu olevan yrkkiä katkoksia nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä, vaan vallitseva oli jatkuvuuden kokemus.

Lännen keskiaikaisessa maailmankuvassa tuonpuoleista ei yrkästi erotettu taivaaseen ja helvettiin, vaan niiden välillä oli neutraali vyöhyke, kiirastuli, joka oli siirtymävaihetta. Muutos oli asteittainen. Venäjällä ei kiirastulta, siis asteittaisen muutoksen mahdollisuutta, tunnettu.

Kun Venäjällä sitten tapahtui eskatologisia muutoksia, hylättiin »vanha» ja siirryttiin »uuteen» tai hylättiin »uusi» ja palattiin »vanhaan», mullistuksissa pyhä ja profaani saattoivat ikään kuin vaihtaa paikkaa, niin että siitä, mikä oli profaania, tulikin pyhää ja siitä, mikä oli ollut pyhää, tulikin profaania.⁸⁶ Venäjällä vaihtoehdot olivat »joko — tai».

Lotman ja Uspenski ovat tutkineet Venäjän historian »uuden» ja »vanhan» dialektiikkaa vain 1700-luvun loppuun asti. Sen jälkeen, 1800-luvun alussa, mukaan näyttää tulleen uudenlainen elementti, nimittäin diakronisuus. Se tarkoittaa yhteiskunnan muuttamista ei kertakaikkisen mul-

listuksen ja kriisin vaan asteittaisen historiallisen kehityksen kautta. Elementin toi Venäjälle historioitsija N. A. Karamzin.⁸⁷

Perestroikan aikaisessa Neuvostoliitossa näyttää kuitenkin olevan voimakas taipumus polarisaatioon, ja Venäjän kulttuurin syvärakenteen dynamiikkaa on siinä nähtävissä, esimerkiksi Andrei Saharovin kuoleman yhteydessä. Radikaalien ja konservatiivien välisessä polarisaatiossa »Saharov» representoi hyvin monille Venäjää, siis »vanhaa» vastakohtana Neuvostoliitolle, »uudelle», jonka monet radikaalit halusivat hylätä kertakaikkisesti ja heti. Siksi iskulause »Puolue on kansan mieli, kunnia ja omatunto» oli transformoitu muotoon »Saharov on kansan mieli, kunnia ja omatunto».

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Athanasios Suuri, Antonios Suuren elämäkerta. Valamon ystävät. Kerava 1978.
- Bahro, Rudolf, Die Alternative. Zur Kritik des real existierenden Sozialismus. Europäische Verlagsanstalt. Nördlingen 1977.
- Bonner, Elena, Alone Together. Alfred A. Knopf. New York 1986.
- Broido, Vera, Lenin and the Mensheviks. The Persecution of Socialists under Bolshevism. Gower/Maurice Temple Smith. Worcester 1987.
- Cohen, Stephen F. (ed.), An End to Silence. Uncensored Opinion in the Soviet Union. Roy Medvedev's Underground Magazine Political Diary. W. W. Norton, New York 1982.
- Dostojevski, Fedor, Karamazovin veljekset. Karisto. Hämeenlinna 1988.
- Ehtoo- ja aamupalvelus juhla- ja arkipäivinä. Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto, Pieksämäki 1981.
- Glazov, Yuri, The Russian Mind since Stalin's Death. D. Reidel Publishing Company. Dordrecht 1985.
- Goodman, Nelson, Languages of Art. An Approach to a Theory of Symbols. 2. painos. Hackett. Indianapolis 1985.
- Kolakowski, Leszek, Der Mensch ohne Alternative. Von der Möglichkeit und Unmöglichkeit, Marxist zu Sein. R. Piper. München 1961.
- Lane, David, Soviet Economy and Society. Blackwell. Padow 1985.
- Lenin, V. I., Kirjallisuudesta ja taiteesta. Kustannusliike Edistys. Moskova 1973.
- Lotman, Juri, Merkkien maailma. Kirjoitelmia semiotiikasta. SN-kirjat. Helsinki 1989.
- Lotman, Ju. M. & Uspenskij, B. A., The Semiotics of Russian Culture. The University of Michigan. Ann Arbor 1984.
- Nahirny, Vladimir, The Russian Intelligentsia. From Torment to Silence. Transaction. New Brunswick 1983.
- Saharov, Andrei, Maani ja maailma. Kustannuspiste Oy. Tampere 1975.

⁸⁵ Lotman & Uspenskij 1984, 125—130.

⁸⁶ Ks. Soviet Semiotics 1977, 130—135.

⁸⁷ Ks. Lotman & Uspenskij 1984, 35, viite 84. »Karamzin löysi Venäjän historian niin kuin Kolumbus Amerikan.» (Puškin)

- Sidoroff, Matti, Ortodoksinen perinne Suomessa. Weilin+Göös. Vammala 1988.
- Dimitri Šoštakovitšin muistelmat. Koonnut Solomon Volkov. Otava. Keuruu 1980.
- Soviet Semiotics. An Anthology. The Johns Hopkins University Press. Baltimore 1977.
- Tarkovski, Andrei, Vangittu aika. Love Kirjat. Jyväskylä 1989.
- Walicki, Andrzej, A History of Russian Thought. From the Enlightenment to Marxism. Clarendon Press. New York 1988.

Artikkelit

- Dunlop, John P., Gorbachev and Russian Orthodoxy. *Problems of Communism*. July—August 1989.
- Nielsen, F. S., Länsi — tunnepitoinen kaksijakoinen myytti venäläisille. *Ydin* 7—8/1987.
- Puškin, Aleksandr, Boris Godunov. Suomentanut Matti Rossi. *Kulttuurivihkot* 2/1984.
- Streljanyi, Anatolij, Sacharow und der Deputiertenkongress. *Kontinent* 4/1989.

Sanoma- ja aikakauslehdet

1. Neuvostoliitossa ilmestyvät
 Literaturnaja Gazeta 20.12.1989.
 Ogonjok 52/1989.
 Pravda 26.11.1989 ja 19.12.1989.
 Moskovskie Novosti 17.12.1989 ja 14.1.1990.
 Nedelja 51/1989.
 Sobesednik 51/1989.
2. Neuvostoliiton ulkopuolella ilmestyvät
 Dagens Nyheter 12.12.1989.
 The Guardian 16.12. ja 19.12.1989.
 Helsingin Sanomat 8.11. ja 16.12.1989.
 Iltalehti 24.1.1990.
 International Herald Tribune 18. ja 19.12.1989.
 Neue Zürcher Zeitung 17.—18.12.1989.
 Svenska Dagbladet 19.12.1989.
 Russkaja Mysl' 22.12.1989.
 The Times 19.12.1989.